

GECEKONDU MAHALLELERİNDE SÜREĞEN GÖÇMENLİK HALLERİ: LİMONTEPE ÖRNEĞİ

CONTINUOUS MIGRANTHOOD IN SQUATTERS: LIMONTEPE CASE STUDY

LEYLA BEKTAŞ ATA*

ÖZET

Bu araştırma, Türkiye'nin farklı noktalarından göç ederek İzmir'in Limontepe semtine yerleşen mahallelinin, kentsel dönüşüm alanı ilan edilen gecekondu bölgesinde yaşamalarından kaynaklanan *süreğen göçmenlik halini* inceler. Farklı topografik yapıdaki iki mahallede yürütülen etnografik araştırma ve hayat anlatıları aracılığıyla dönüşüm coğrafyasında gündelik yaşam, mekânın kullanımı üzerinden açığa çıkarılmaya çalışılır. Araştırma, *süreğen göçmen* olarak ele alınan faillerin mekândaki yolculukları, doğup büyüdükleri köylerine, çocuklukları ve ilk gençliklerine dair anlatıları (*köylüden göçmene*), mahalle kurma hikâyeleri (*göçmeden sakine*), mahallenin kentsel dönüşüm bölgesi ilan edilmesinin mahalleli üzerindeki etkileri (*sakinden yolcuya*) olmak üzere üç aşamada incelenir. Mekâna ve zamana dair mikro düzlemde temellenen bu anlatılar, dönüşüm coğrafyasında yaşamının ve kentleşmenin makro politikalarına maruz kalmanın gündelikteki izdüşümünü analiz etme imkânı sağlar. Araştırma hem cinsiyetler hem de farklı yapıdaki iki mahalle üzerinden karşılaştırmalı olarak ilerler. Neoliberal kent politikalarının gecekondu mahallelerindeki etkisini yaşayanların anlatıları ve gündelik pratikleri üzerinden tespit eden araştırma, kentsel dönüşüm projelerinin öncesindeki yaşama sinen belirsizliği de görünür kılmayı amaçlar.

ANAHTAR KELİMELER: gecekondu, göç, göçmenlik, Limontepe, kentsel dönüşüm, neoliberal kent politikaları

* Dr. Öğretim Üyesi, İstanbul Gelişim Üniversitesi Sağlık Bilimleri Yüksekokulu Sosyal Hizmet (İngilizce) Bölümü. Bu makale, Nüfusbilim Derneği tarafından 2018 yılında verilen Ferhunde Özbay Makale Ödülü'ne layık görülmüştür.

Makale gönderim tarihi / Received on : 3 Ocak 2019 / Jan. 3, 2019

Makale kabul tarihi / Accepted on : 28 Mart 2019 / March 28, 2019

ABSTRACT

This study examines inhabitants who have migrated from different parts of Turkey and settled in Limontepe district of İzmir and their *continuous migranhood condition* as a result of living in the squatter neighborhoods where these are declared as an urban transformation zone. Through ethnographic research and life narratives carried out in two neighborhoods of different topography, daily life in the transformation geography is tried to be revealed through the use of space. Research on the journey of the agents who were considered as *continuous immigrants*, was conducted in three stages; the narratives of them about the village where they were born and raised, their childhood and early youth (*from peasant to immigrant*), their stories of building the neighborhood (*from immigrant to resident*), the effects of declaring the neighborhood as an urban transformation zone on the inhabitants (*from resident to passenger*). These narratives provide an opportunity to analyze the daily projection of living in transformation geography and being exposed to the macro policies of urbanization. The research proceeds comparatively across both genders and two neighborhoods of different structures. Determining the impact of neoliberal urban policies on the squatters through the narratives and daily practices of the inhabitants, the study aims to make the uncertainty of life before urban transformation projects, visible.

KEYWORDS: squatter, migration, migranhood, Limontepe, urban transformation, neoliberal urban policies

GİRİŞ

Kentleşme politikaları, kentin çeperlerine yerleştirdiği göçmenleri, süreğen bir dönüşüm coğrafyasında yaşamaya iter. Bu yaşam, her an bölgeden ayrılmak durumunda kalacaklarına dair tedirginliği barındırır. Tedirginlik, mekâna yerleşme pratiklerine de yansır ve göçmenler kalıcılıkla geçicilik arasında salınır durur. Bu araştırma, Türkiye'nin farklı bölgelerinden 1970'lerde göç ederek İzmir'de bir gecekondu mahallesi kuran, kurduklarından bu yana gecekondu bölgesinde yaşamaktan kaynaklı yıkım endişesiyle yaşayan, 2012 yılında ise resmî olarak kentsel dönüşüm bölgesi ilan edilen Limontepe'de yaşayan birinci kuşağın zaman-mekânsal yolculuklarını inceler.

Araştırma, *süreğen göçmen* olarak değerlendirdiğim faillerin, yaşadıkları köylerden göç ederek bir mahalle sakini haline gelme süreçlerini ve bu yerleşikliği kaybetme ihtimalleri belirlediğinde geliştirdikleri pratikleri açığa çıkarmayı amaçlar. Sırasıyla, doğup büyüdüğü köylerine dair anlatılarının (*Köylüden Göçmene*), ardından mahalle kurma hikâyelerinin (*Göçmenden Sakine*), son adımda ise mahallenin kentsel dönüşüm bölgesi ilan edilmesinin mahalleli üzerindeki etkilerinin (*Sakinden Yolcuya*) ele alındığı araştırmada,

Limontepeliler'in gündeliğine dair tartışmalar dönemsel olarak yürütülürken, gündeliğe gömülü sınıfsal ve toplumsal cinsiyet bağlantıları da tartışılır.

Birinci kuşak yerleşimcileri İzmir'e ve Limontepe'ye getiren etmenler, o esnada sahip oldukları özellikler, kente adım attıklarında kurdukları hayaller, geliştirdikleri beklentiler ve karşılaştıkları mekâna dair düşünceleri üzerinde durmak, bu mekânı mahalle kılan kuşağın, mekân deneyimini anlayabilmek için elzemdir. Bu anlatıyı cinsiyetler üzerinden sürdürmek, kadınların ve erkeklerin mekânla nasıl ilişkilendikleri ve bunu nasıl anlattıklarının ayırdına varabilmek için önem taşır. Mekânı anlatırken kendini anlatan, kent tahayyülünün karşısına Limontepe'yi yerleştiren mahalleli, kendi hayat anlatılarını paylaşırken göç ettikleri dönemin politik yapısına dair ipuçları da verir. Göçün gerekçelerine, geldikleri bölgenin geçim koşullarına, aile yapısına ve kendilerinin o yapı içindeki pozisyonlarına değinirlerken, kırdan kente göçün gerekçelerini ekonomik ve toplumsal zeminden ayırmadan bireysel hikâyeler üzerinden dillendirirler. Bu anlatıları dinlemek, 1970'lerden bugüne sosyal güvenlik uygulamaları, eğitim politikaları, toplumsal cinsiyet algısı, istihdam şekilleri, kentleşme dinamikleri gibi birçok meseleyi tartışmaya açar. Birinci kuşağın çocukluklarından ve çocukluklarının mekânından Limontepe'ye gelene dek yaşadıkları sürece dair anlatıları ise dönemin çocukluk, ergenlik, genç kadınlık ve erkeklik algısına dair fikir verir. Çalışmanın nitel yöntemin imkânlarıyla yapılması, göçmenlerin demografik yapılarını ve sosyo-ekonomik özelliklerini sayısal verilerin ötesinde ifade edebilmenin, onları kendi dillerinde dinleyebilmenin ve mekân anlatılarına kulak verebilmenin sağlayıcısı olmuştur.

YÖNTEME DAİR

Araştırma, Karabağlar ilçesinde bulunan Limontepe semtine bağlı, farklı topografik özelliklerdeki semtle aynı isimli Limontepe ve Salih Omurtak Mahallelerinde, 2017 yılının yaz aylarında yürütülen saha araştırmasına dayanır. Limontepe Mahallesi (yukarı mahalle), bölgenin en yüksek konumunda yer alır. Buraya ilk göç edenlerin yerleşmeyi tercih ettiği, İzmir Körfezi'ne nazır, bölgenin ilkokulları, pazaryeri ve sağlık ocağının bulunduğu mahalledir. Salih Omurtak (aşağı mahalle) ise dere yatağının çevresine konumlanmış, genellikle tek katlı evlerden oluşan, bölgedeki diğer mahallelere kıyasla kentsel hizmetlere daha geç erişen bir mahalledir. Haritada yan yana konumlanan ancak topografik yapıları bakımından büyük farklılıklar taşıyan bu iki mahalleyi araştırmak, kendi içerisinde heterojen bir bölgede araştırma yürütmeye imkân tanımıştır.

Araştırmada, "zihinsel olanla kültürel olanı, toplumsalla tarihseli birbirine bağla[yan]" (Lefebvre, 2014, s. 25) mekân anlatılarından yararlanılır. "Anlatılar, ritüeller ve hatırlayışlar aracılığıyla" anlam kazanacak olan mekânlar (Mills, 2014, s. 244), hafızanın inşa edilmesine aracılık eden, hafızanın üzerinde

inşa edildiği toplumsal mekânlardır. Bu yüzden hafıza ve anlatı “[b]izi biz yapan, kimliğimizi oluşturan toplumsal ilişkileri tahayyül etme, anlatma ve uygulama şekillerimiz özel yerlerde/mekânlarda gerçekleşir” (s. 293). Svetlana Aleksiyeviç, “[i]nsanlar anlatırken yaratır, yaşamlarını ‘yazarlar’. Bir şeyler ekleyip, bir şeyleri temize çektikleri olur elbet” der (2016, s. 14). Bu çalışmada Limontepeliler’i dinlerken, mekânla ilgili, mekânda kurdukları ilişkilerle ilgili anlatılarına kulak verirken, bir şeyleri yeniden yarattıkları ya da yaşamlarını “yazdıkları”nın bilinciyle hareket eden araştırmacı, bu durumun çalışmanın bir sınırlılığı olduğunu da kabul eder.

Araştırmada anlatılara ağırlık verilmekle birlikte, anlatılar etnografik yöntemden yararlanılarak bugünün zeminine oturtulmaya çalışılır. İnsan topluluklarının gündelik yaşam alanları içerisinde ele alınması, belirli bir sosyal düzene dahil olan araştırmacının bu düzende yaşayan insanları tanımaya çalışması, gündelik rutin içine girerek buradaki insanlarla birebir ilişki geliştirmesi yoluyla gerçekleşen etnografi (Emerson, Fretz ve Shaw, 2008, s. 1), insanların hayatlarında kendileri için anlamlı olanlara kendi ifadeleriyle erişmeye, büyük oranda kültürel olarak belirlenen insan davranışlarının fotoğrafını çekebilmeye de imkân sağlar (Machin, 2002, s. 1).

Bu çalışma, evini, mahallesini, kentini anlatırken kendini anlatan, kendini anlatırken mekânı kuran birinci kuşak 14 kadın ve 12 erkeğin anlatıları üzerinden temellenmiştir. Görüşmeciler cinsiyetlerine uygun olarak seçtikleri takma isimlerle adlandırılmış, mahalle muhtarları ve kentsel dönüşüm derneğinde yönetici pozisyonunda olanların gerçek isimleri kullanılmıştır.

Köylüden Göçmene: Demografik Özellik ve Sosyo-Ekonomik Durum

Demografik ve sosyo-ekonomik özellikleri hayat anlatıları aracılığıyla tespit edilen görüşmeciler, bu kısımda göç öncesi dönemlerini kendi ifadeleriyle ortaya koyar. Hayat anlatısı yoluyla erişilen hikâyeler, tekil bireylerin çok daha ötesine uzanarak bahsi geçen dönemin koşullarına dair önümüze büyük bir resim serer. Türkiye’nin Doğu Anadolu, İç Anadolu, Güneydoğu Anadolu, İç Ege Bölgelerinde yer alan köylerin 1960-1980’li yıllarının aile yapısı, geçim şartları, eğitim olanakları, istihdam koşulları, kadınlık ve erkeklik rollerine gündelik rutinler üzerinden erişmemizi sağlar.

Çoğunlukla çalışma, nadiren ve “kaçarak” oyun oynamayla başlayan çocukluk anlatılarını, ilkokuldan sonra parmağına takılan yüzükle bitiren birinci kuşak kadınlar, hayatlarının bu dönemini genellikle hayal kırıklıklarıyla anlatırlar. Bu hayal kırıklıklarının ilk sırasında dilediğince oyun oynayamamak vardır: “Hiç oyun oynamadım. Bir sefer oynadım o da anam dövdü beni” (Buket), “Öküzleri sürer geldik, okula giderdik. Sabahleyin ezanla kalkar öküz sürmeye giderdik. Gelir okula. Okulda öğlen yemeğine

çıkınca suya varır, gelirdik eve” (Neşe). Oyun oynayamamanın gerisinde, çocuk olmalarına rağmen çok fazla çalıştırılmaları vardır: “Evin işini yapıyorduk. Tütün yapıyorduk, ekiyorduk. Tarladan topluyorduk. Eve getirip evde diziyorduk. Götürüp güneşe dizip kurutuyorduk” (Nergis). Geleneksel aile yapısının sürdürüldüğü bu bölgelerde kız çocukları büyütüldükleri ortamın ve evlendikten sonra yanına gidecekleri ailenin ataerkil yapısına uygun olarak yetiştirilir ve yeniden üretim işlerinin sorumluluğunu erken yaşlarda alır (Vatandaş, 2007, s. 39). Bu yüzden evde anneye düşen işlerin sorumluluğu ailedeki kız çocukları arasında paylaşılır.

Hayal kırıklıklarının bir diğer sebebi eğitimlerine devam edememektir: “Genelde erkekler [okurdu]. Hani bizim zamanımızda kadın mı okurmuş, kadın mı dışarı gidermiş” (Gonca). Çocukların eğitim durumu, ailede çocuk emeğinin kullanımıyla doğrudan bağlantılıdır (Özbay, 2015, s. 63). Çocukların hiç okula gönderilmediği ya da işlerin yoğun olduğu dönemde devamsızlık yapmak zorunda bırakıldıkları örneklerle sıklıkla karşılaşılır. Aile kurumunun yapısı, aile içindeki kaynak dağılımından karar alma mekanizmalarına dek pek çok meselede merkezi rol oynarken, kadın emeğinin konumunun en önemli belirleyicisi olan bu durum, kadının aldığı/alacağı eğitimi, beslenmesi gibi değişkenlere doğrudan etki eder (Dedeoğlu, 2000, s. 144). Çoğunlukla eve yönelik ve daha pasif nitelikler kazanacakları şekilde yetiştirilen kız çocukları, erkek çocuklarıyla aynı derecede etkin olma olanaklarından yoksun bırakılırken, ailenin maddi kaynakları da genellikle erkek çocukların eğitimine yönlendirilir (Vatandaş, 2007, s. 49). Kadınlar o dönem için maddi olanakları müsait olan ailelerin erkek çocuklarının eğitimlerini sürdürmelerine imkân tanıdıklarını belirtir.

Tablo 1: Birinci Kuşak Kadınların Demografik ve Sosyo-Ekonomik Özellikleri

Adı	Mahalle (Aşağı Mahalle – A, Yukarı Mahalle – Y)	Yaşı	Doğum Yeri	Eğitim	Evlenme Şekli (Görücü usulü – G; kendi isteğiyle – K), Yaşı	Göç Gerekçesi	SGK/Çalışma/Emeklilik Durumu	Tapu
Güllü	A	55	Erzurum	İlkokul	K, 20	Eşinin sağlık sorunları	Düzensiz ve sigortasız gündelikçi	Var
Sadegül	A	45	Erzurum	İlkokul	K, 18	Eşi İzmir'e daha önce göç etmiş	Sigortalı olarak temizlik şirketi işçisi	Var
Ayfer	A	51	Erzurum	İlkokul	K, 18	Kalabalık aile	Yok	Var
Besna	A	58	Erzurum	İlkokul	G, 17	İflas	Emekli	Var
Hatice	Y	58	Erzurum	İlkokul	K, 16	Eşi İzmir'e göç etmiş	Yok	Var
Nergis	A	49	Amasya	İlkokul	G, 16	Sosyal güvence, kalabalık aile	Emekli olacak, Düzensiz ve SGK'lı olarak tütün, incir fabrikası işçisi	Yok
Neşe	A	50	Antalya	İlkokul	G, 22	Sosyal güvence	Emekli	Var
Meral	A	43	Kırşehir	İlkokul	G, 25	Sosyal güvence	Yok	Yok
Gonca	A	57	Çorum	İlkokul	G, 18	Geçim sıkıntısı	Emekli olacak, Düzensiz ve SGK'lı olarak tütün, incir fabrikası işçisi	Var
Gülây	Y	65	K.maraş	Eğitim almamış	G, 15	Çocuklar için iş	Yok	Var
Derya	Y	57	Kırşehir	Ortaokul	G, 20	Geçim sıkıntısı	Yok	Var
Sultan	Y	50	Afyon	İlkokul	G, 19	Sosyal güvence	Yok	Yok
Neslihan	A	53	Amasya	İlkokul	G, 16	Geçim sıkıntısı	Emekli olacak, Düzensiz ve SGK'lı olarak tütün, incir fabrikası işçisi	Yok
Buket	A	51	Malatya	İlkokul	G, 22	Aileyle geçinememek	Düzensiz ve sigortasız gündelikçi	Yok

Erken yaşta görücü usulüyle evlendirilmek de kadınların hatırlamakta ve anlatmakta beis duyduğu durumlar arasındadır: “Kız çocuğunu zaten beşi bitirdi mi saçından tutuyorlardı, parmağına yüzük takıyorlardı, nerede öyle. Artık gelin kız oldun [dediler], her işi yapmaya başladık” (Sultan), “Büyükler ne derse oradaydık. Ne sevme vardı ne görme vardı. Nişanladılar, evlendik. Gittik işte gözü kapalı bir dağın doruğuna” (Gonca). Ataerkil düzenin hüküm sürdüğü bu ailelerde, gençlerin eş seçimi de aile büyükleri tarafından yapılır (Özbay, 2015, s. 67). Kadınların anlatılarına sinen çaresizlik, kendi evlerinden 14-18 yaşları arasında yaptıkları evlilik sonrası yerleştikleri eşlerinin evinde, kalabalık bir grupla birlikte yaşamaya devam edince ve bu kez iş buyuran aile dışından birileri olunca iyice artar.

Büyümenin, biyolojik ve fizyolojik bir durum olmaktan çıkıp nişan yüzüğünün takıldığı ana endekslendiğine tanık olduğumuz bu örnekler, çocukluktan yetişkinliğe geçişin ölçütünü evlilik üzerinden kurar. Evlenen kişi, yaşı kaç olursa olsun yetişkin kategorisine girer (Özbay, 2015, s. 34). Yetişkinlik, kadınların erken yaşta ağır yükler altına girmesine sebep olur. Birçoğu komşuları ya da akrabalarıyla görücü usulüyle evlendirilen kadınlar, genellikle kendi evlerinden fiziksel olarak çok uzaklaşmazlar. Ancak buna rağmen, artık *başka* alışkanlıklarla örülü, farklı bir yere adım atarlar. Buket’in, “Ne bileyim yabancı gibi hissettim. Alışamıyorsun. Biz tuzlu yiyorduk, onlar tuzsuz yiyordu. Biz çok pişiriyorduk, onlar az pişiriyordu yemeği” diyerek ifade ettiği yabancılığın izlerini, sıradan aktivitelerde, rutinlerde, gündelik edimlerde toplamak mümkündür. Bu dönem, kadınların “nereye sürsen oraya gi[ttiği]” (Gonca), kendilerini “orada bir hizmetçi” (Sultan) gibi hissettikleri bir süreçtir. Bir ya da iki odalı evlerde birkaç ailenin birlikte yaşadığı bu dönem, kimileri için yalnızca bir hafta sürerken kimilerinde altı yedi yılı bulmuştur. Evlenmeden önce yaptıkları tarımsal işleri burada da yapmaya devam ederler. Erken evlilik, kısa süre sonra erken yaşta anneliği getirir:

“Daha küçük 22 yaşındasın. Ama işte kendimi 22 yaşında görmedim. İki çocuğumla kocaman kadın oldum diye, ben her şeyi yapmaya çalışıyordum” (Sultan).

Kadınların bir kısmı köyden ayrılmadan bir ya da daha fazla çocuk doğurur. Böylece, ataerkil aile ortamında doğup büyümüş, yalnızca temel düzeyde eğitim almış, evleneceği kişiye ve ne zaman evleneceğine karar vermeden yapılan evliliklerden kısa süre sonra çocuk doğurmak durumunda kalan birinci kuşak kadınlar, çoğunlukla yirmili yaşların başında ve çoğunlukla çocuklu olarak göç sürecine katılırlar.

Kadınlar kadar dezavantajlı olmamakla birlikte birinci kuşak erkeklerde de küçük yaşlarda evlendirilme ve evlilik sürecinde söz sahibi olamamaya dair örnekler bir hayli fazladır. 17 yaşında evlenen Bekir, “Evlilik kararını siz mi aldınız?” sorusunu, “Biz nerede alacağız ya? Bizde öyle bir evlenme yoktu. *Evlendirilme* vardı. Öyle bir şans mı var?” diyerek yanıtlar. Bu örnekler, evlilik

sürecinde çoğunlukla cinsiyeti ikincil plana atan yaş hiyerarşisinin daha güçlü olduğunu ve sürecin yönetiminde aile büyüklerinin baskın rolünü gösterir. Aile eşrafının tanışıkları, tanışıklarına verdikleri sözler bu aşamada büyük oranda belirleyicidir: “Hanımın dedesiyle benim babam asker arkadaş[ıy]mış. Tanışmadan dolayı; nasipte de varmış o şekilde oldu” (Osman).

Tablo 2: Birinci Kuşak Erkeklerin Demografik ve Sosyo-Ekonomik Özellikleri

Adı	Mahalle (Aşağı Mahalle – A, Yukarı Mahalle – Y)	Yaşı	Doğum Yeri	Eğitim	Evlenme Şekli (Görücü Usulü – G; Kendi İsteğiyle – K), Yaşı	Neden, Nereden Göç?	Emeklilik/ SGK Durumu, Meslek	Tapu
Ahmet	Y	61	Mersin	İlkokul	K, 19	Sosyal güvence	Emekli, Bekçi	Var
Kadir	Y	65	Niğde	Ortaokul	G, 35	Sosyal güvence	Emekli, Memur	Var
İsmail	A	54	Erzurum	İlkokul	K, 22	Büyüklerin teşviki	Emekli, İşçi	Var
Osman	A	54	Amasya	İlkokul	G, 22	İşsizlik	Emekli, Kapıcı, Kargo görevlisi	Var
Sedat	A	67	Amasya	İlkokul	G, 25	İşsizlik	Emekli, İnşaat işçisi	Var
Bekir	Y	66	Kahramanmaraş	Ortaokul	G, 17	Sosyal güvence	Emekli, Memur	Var
Mustafa	A	55	Erzurum	İlkokul	K, 28	İflas	Emekli, Marangoz	Var
Kenan	Y	67	Erzurum	İlkokul	G, 19	Sosyal güvence	Emekli, Bekçi	Var
Salih	Y	45	Tunceli	İlkokul	G, 30	Tarımın yetersizliği, çatışma ortamı	SGK'lı, kahvehane işletmecisi	Var
Doğan (Yukarı mahalle dernek başkanı)	Y	59	Bingöl	Ortaokul	*	Sosyal güvence	Emekli, işçi	Var
Abdullah (Aşağı mahalle muhtarı)	A	64	Erzurum	İlkokul	*	Sosyal güvence	Emekli, işçi	Var
Tacim (Yukarı mahalle muhtarı)	Y	60	Kahramanmaraş	İlkokul	*	Sosyal güvence	Emekli, işçi	Var

* Dernek başkanı ve muhtarlarla yapılan görüşmeler hayat anlatisından ziyade derinlemesine görüşme olmuştur.

Bugünden o döneme bakınca “nasip” ya da “kader” olarak karşılık bulan bu süreç, erkeklerin hayat anlatılarında çok büyük bir yer etmez. Benzer şekilde çocukluk süreçlerine dair anlatılarında da bu dönemi es geçme eğilimi içerisindedirler. Erkeklerin göç sürecine kadar anlattıkları, detay teşkil etmeyen birkaç cümleyle atlanan yaşanmışlıklar niteliğindedir. Erkeklerin anlatılarında *bugüne* önem verişleri, an’da konumlanışları ve bugün neler olduğunu sayılar ve tarihler eşliğinde anlatmaya yönelik eğilimleri, zaman ve mekânı değerlendirme, hatırlama ve anlatma biçimlerini kadınlardan büyük oranda ayırır. Hayatlarının geçmiş dönemlerine ilişkin durumları anlatırken kısa cümleler kuran, hemen her adıma dair bilgi edinebilmek için beni yeni sorular sormak durumunda bırakan, akıcı bir anlatı tuttur(a)mayan birinci kuşak erkeklerin bu tutumunda, kadınlara göre daha çok dahil oldukları mahalle kamusallığında bölgenin bugününe dair tartışmaların (kentsel dönüşüm süreci) hâkim olması önemli bir etkidir. Bunun yanında hayat anlatılarını dinlerken ortamda her zaman birilerinin olması (diğer komşular, kahvehane sakinleri gibi), anlatılarını kurarken diğer dinleyicileri de hesaba katarak hayat hikâyelerini *yeniden yazma* olasılıklarını güçlendirir. Erkekler, bir araya gelinen mekânın kamusal niteliği arttıkça *bugünden konuşma* eğilimlerini artırıp kendileri için *asıl meseleye* gelmeye çalışırken, kadınlar geçmişe dair detaylı bir hikâye paylaşır.

Köyde kendine yetecek tarımsal ve hayvansal üretimin, artan nüfusa yetmemeye başlaması, kalabalık ailede bireyler arasında yaşanan anlaşmazlıklar ve en önemlisi de sosyal güvenceye sahip olma talebi, bir süre sonra göçe sebebiyet verir. Özellikle 1980’ler sonrası yaşanan hızlı sosyal değişim, kırdan aile yapısının da değişimine sebep olur. Büyük çoğunluğun kentlerde yaşamaya karar vermesi, ailelerin üretim birimi olma işlevini terk ederek tüketim birimine dönüşmesini beraberinde getirir (Özbay, 2015, s. 17). Bu süreçte kente göç kararını veren erkeklerdir. Kadın ve erkek arasındaki statü farklılaşması, karar verme süreçlerinde kendini gösterir (Kağıtçıbaşı, 1991, s. 49) ve kadınlar, eşlerini takip etmek durumunda kalırlar: “Geçimin nerede, herifin nerede sen oradasın. Öyle değil mi? Dağ başına da gitse peşine gideceksin. Nereye gidecekse gideceksin” (Meral). İçerisinde bulunduğu edilgen pozisyon dolayısıyla mecburi bir takibe sürüklenen kadınlar, hayatlarının bu evresinde de yaşayacağı göçün ve yerleşecekleri kentin kararını verme aşamasına dahil olamazlar. Bu durumda, kadınların hemen hiçbirinin göç edene dek yaşadıkları köyden dışarı çıkmamış olmalarının da etkisi yüksektir. Erkekler, özellikle askerlik sürecinde köyden çıkarak büyük kentleri ve farklı yaşam biçimlerini görür. Daha önceden kente göç eden akrabalarını ziyaret ederek de kentin, kendileri için uygun bir ortam olup olmadığını test ederler. Bu sebeple, özellikle kadınlar için bilinmeyenlerle yüklü kente göçün ve bu kentin neresi olacağına belirleyicisi, kocaları olur. Erkekler, kente öncelikle tek başlarına gelerek bir süreliğine akrabalarının yanında ikamet eder. Bu süre içerisinde iş arayıp bulur ve ardından eşlerini ve

varsa çocuklarını getirirler. Yerleştikleri/atandıkları işler/memuriyetler de göç edilen kentin seçiminde belirleyici olur.

Çiğdem Kağıtçıbaşı'nın 1982 yılında yürüttüğü bir araştırmada, "eşine yakın olmak" kadınlar tarafından bütün değerler içerisinde en fazla önemsenen (yüzde 63) değer olurken, aynısını erkekler için söylemek mümkün değildir (yüzde 19) (Kağıtçıbaşı, 1991). Kadınların eşlerine yakın olması, sadece kendilerinin değil, etraflarındakilerin de önemsendiği durumlar arasındadır. Bazı örnekler, eş takibinin sağlayıcısının kadının kendi ailesinden bir başka erkek olduğunu gösterir: "Babam da 'Kızım üç çocuğun var. Beyin neredeyse sen de oradasın. Biri laf atar, cahilsin' demek istedi. 'Doğru eşinin yanına götürüyüm' dedi. Getirdi babam" (Gonca). Alınan göç kararı, bazı evlerde köydeki işleri bırakıp gittikleri ve işgücünden kayba sebep oldukları için olumsuz karşılanır: "Kaynanam dedi ki, 'gelirsen eve koymayacağım', dedi. Onu, köyü bıraktım buraya geldim ya. 'Sen', dedi 'dönüp geleceksin, seni eve koymayacağım, almayacağım' dedi. Ben de 'gelmeyeceğim ki', dedim" (Buket). Ferhunde Özbay'ın, "emeğin aileden özgürleşmesi" olarak tanımladığı bu durum, "aile işçisi" sıfatıyla çalışan fertlerin emeklerini satmak üzere kente yönelindikleri dönemde gerçekleşir (2015, s. 35). Kadınların bir kısmı için bu durum, "köyün işinden kaç[maya]" (Neşe) karşılık gelirken bir kısmı herhangi bir üretim yapamadığı kent mekânında kendini atıl hisseder ve köye özlem duyar: "İlkten çok zor oldu. Hep köy aklımdaydı benim. Hiç burayı istemiyordum. Çok ağlıyordum. ... Boşta gibi hissettim [kendimi]. Alışmıştım köye. [Burada] Oturuyoruz, çalışmak yok, bir şey yok" (Nergis). Çocukluklarından bu yana içerisinde oldukları tarım ve hayvancılıktan uzaklaşan kadınlar, kurallarını bilmedikleri çok geniş bir düzlemde hareket etmeye, var olmaya çalışırlar. O yaşlarına dek bildikleri her şey kent mekânında anlamını yitirir. Aile dışındaki işletmelere yönelen erkek emeğine karşılık, kadın emeği ev içinde kalır (Özbay, 2015, s. 51). Kadınlar, genellikle mahalle ortamında karşılaştıkları yeni davranış örüntüleri ve ilişki biçimlerine adapte olmaya çalışırken, erkekler çalışma ortamlarında bu süreci tecrübe ederek kentte tutunabilmenin yollarını ararlar. Doğrudan Limontepe ya da diğer gecekondu bölgelerine yerleşenler için mahalle düzleminde bir kent mekânı karşılaşması yaşadıklarını söylemek mümkün olmasa da kadınların kırsal alanda yürüttükleri faaliyetlerden büyük oranda uzaklaştıkları, tarımsal üretimden ise (Limontepe özelinde) bütünüyle koptuklarını belirtmek mümkündür.¹

Göç edene dek yaşadıkları köylerde tarımla ilgilenen, rençperlik yapan, hayvancılıktan anlayan erkekler de göçle birlikte bildiklerinin önemini yitirdiği bir sürece kapı aralar. İzmir'e geldikten sonra inşaatlarda, fabrikalarda

1 Kente göç ve bir gecekondu bölgesine yerleşmek, her örnekte tarım yapmanın olanaksız olduğu anlamına gelmez. Antalya'da bir gecekondu mahallesinin 1980 sonrası dönüşümüne odaklanan bir araştırma, bölgenin sulak ve toprağının verimli olması dolayısıyla, göçüp mahalleye yerleşen sakinlerin tarım yapmasını mümkün kılar (Esengil ve Kahvecioğlu, 2016, s. 219).

vasıfsız işçi ya da apartmanlarda kapıcı olarak çalışmaya başlarlar. Yaşadıkları köyde babaları fırıncılık, marangozluk gibi işlerle uğraşanlar ve bu mesleği edinenler, kentte de aynı işi sürdürebildiğinden, diğerlerine göre yaptığı işle ilgili daha az yabancılık çeker. İçlerinde resmî kurumlarda memur statüsünde çalışmaya başlayan ve çalışma koşulları ve ekonomik durum açısından, kent hayatına görece daha avantajlı bir pozisyonlardan katılanlar da vardır.

Kentin işleyişine, daha önce göç eden tanıdıkları aracılığıyla uyum sağlamaya çalışan mahalle sakinlerinin, göç kararını yürürlüğe koyabilmelerinde de çok büyük oranda kökene dayalı ilişkiler belirleyici olur. Göç eden gruplar için “kamusal örgütlenmenin öneminin olmadığı kentsel ortamda” bu ilişkiler göç adımını atabilmeye olanak sağlar (Erder, 2015, s. 23): “Dayıları vardı. Ondan önce beyim zaten burada çalışıyormuş” (Derya), “Görümcem vardı. Onda iki üç ay kaldı. ... Eniştenin de bir tanıdığı varmış Pepsi’de” (Sultan). Akrabalar, göç eden yeni gruplara iş bulmanın dışında, gündelik işleyişe dair tecrübelerin de aktarıcısıdır: “Kendi köylün olduğu için senin dilinden anlıyor. ... Her şeyde kolaylık oluyor yani. Sorabileceğin birisi” diyen Neşe’ye göre kültürel yakınlık, ortak bir dil tutturabilmeyi mümkün kılar. Tüm görüşmeciler İzmir’e bir tanıdıkları vesilesiyle gelirken, erkekler ilk işlerini genellikle onların aracılığıyla bulur.

Göç, sosyal güvencesi olan bir işte çalışmaya, ekonomik sıkıntılardan ve doğdukları andan itibaren köy koşullarında emek yoğun bir hayattan kurtulmaya dair umut barındırdığı kadar, özellikle kadınlar için, kendileriyle birlikte yaşayıp üzerlerinde hiyerarşi kuran geniş aile fertlerinden (örneğin yengeleri) uzak, başka bir yaşamın imkânlarına dair umudu da taşır: “Babam yatalaktı o zaman. Yengem sinirlendi, ‘yav’ dedi [babama] ‘sen yatıyorsun, ediyorsun’ dedi. ‘Hastayım diyorsun. Bize iş buyuruyorsun’ dedi. Hani, dedim [evlenmek için] her geleni [geri] çeviriyorum ben, dedim. Yarın öksüz kalsam, bu kadın bize ekmek vermez” (Sadegül).² Birçoğu bir kilim, bir kat yatakla geldikleri kentte her şeylerini sıfırdan var ederken, en azından kendi başlarına olacaklarına dair motivasyonla hareket eder. Kalabalık bir ailede yaşamaktan, başkalarının üzerlerine iş buyurmasından azade, kararlarını kendilerinin alacakları ve imkanları dahilinde hayat sürecekleri bir dönemi başlatır, göç.

Birinci nesil erkekler için ise göçün neredeyse istisnasız gerekçesi ürettikleri tarım mahsulüne uygun bir alıcı bulamamalarından kaynaklanan işsizlik ve sosyal güvenceye olan gereksinimleridir. Değerinde satamadıkları ürünleri artan nüfusun ihtiyaçlarını karşılamayınca hem ortak eve düşen yükü hafifletmek hem de formel istihdam koşullarına dahil olabilmek için kentin yolunu tutarlar: “Ben köyde hayatımızı idame ettiremeyeceğimizi düşünerekten işte sosyal güvence olmadığından dolayı şehir seçenек yapmam

2 Evleneceği kişi Limontepe’de kardeşleriyle birlikte yaşıyordu. Evlenip İzmir’e gittiğinde kendilerine bir ev yapıp yerleşeceklerini biliyordu Sadegül.

lazım, İzmir'i seçenek yaptım" (Abdullah). Bu sebeple, İzmir'de bir gün olsun sigortasız çalışmamaya dikkat ederler: "Bana 100 lira maaş veriyorsan 90 lira ver ama benim sigortamı bir gün eksik yatırma, diyerekten böyle bir diyalog içerisine girdik işverenle" (Osman). Yalnızca bir görüşmeci tarafından dile getirilmekle birlikte, büyük kente göç, çocukların iyi bir eğitim alabilmelerine dair beklentiyi de içerir. Bölgenin İzmir gibi büyük bir kentte olması, kısıtlı imkânlarla da olsa eğitim kurumlarına fiziksel olarak erişilebilir bir konumda bulunması, göç bölgesinin seçiminde belirleyici olur.

Kadınların Limontepe'yle karşılaşma ve bölgeyi değerlendirme biçimleri, erkeklerle göre daha teferruatlıdır. Bölgeye dair hatıraları, sadece fiziksel düzlem üzerinden temellenmez; burayı, bir önce konakladıkları ev ve fertlerle birlikte düşünerek değerlendirirler. Bu yüzden Limontepe'ye yerleşmek, altyapı sorunlarıyla iç içe bir ortamda hayat kurmanın yanında yalnızca kendi aile üyelerini barındıran bir eve/yaşam alanına kavuşmanın da aracıdır. Örneğin, eşi askere gidince, eşinin ailesiyle İzmir'in bir başka semtinde bir buçuk yıl yaşayan Hatice, "Çok kalabalık[tı]. Ve geçinmiyorduk zaten. Görümceler vardı. Buraya gelince de bayıldım. Manzara çok süper ve güzeldi. .... Orman çoktu. Doğası çok güzeldi. Ve bahar. Nisan ayı" diyerek 1978 yılında ilk defa gördüğü Limontepe'yi anlatır. Bu anlatım, görüşmeler kapsamında erişilen en eski tarihli bölge tasvirleri arasında yer alır. Hatice'nin geldiği dönemde, yukarı mahallede tek tük evler vardır. Aşağı mahalle, bir iki evin belirmesiyle yavaş yavaş ortaya çıkarken, başlarda "dereydi zaten. Su almaya gidiyorduk biz hep. Gidiyorduk su alıp geliyorduk. Kaynak suyu vardı" (1970'lerin sonu, Hatice) diyerek tarif edilen bir yerdir. İzmir'e gelmeden önce Kırşehir'de bir apartmanda otururken yukarı mahalleye gelen Derya'nın, "Ay burada nasıl oturuyorlar" (1988 yılı) diye isyan ettiği, Neslihan'ın "Çöplük gibi bir yerd" (1987 yılı) nidasıyla hatırladığı, Besra'nın, "Yani keçi gezmezdi. Yol yok, iz yok, elektrik yok, su yok. Hiçbir şey yok" (1984 yılı) diyerek anlattığı bir bölgedir. Çok büyük bir kısmı daha önce yaşadığı köyden hiç çıkmayan kadınlar için kente gitme düşüncesi, iyi koşullar, apartman hayatı, kolay ulaşım üzerinden somutlanırken, beklentilerle karşılaşılan ortam arasındaki farkın açılması da Limontepe'yi başlarda beğenilmeyen bir yer yapar: "Ben burada sanıyorum apartmana geleceğim. Gele gele geldik bir kötü yer" (Neşe), "Ben istemiyorum, dedim. Yokuştan... Beni hamileydim ya. [Kocam] şu yokuştan tuttu elimden, kucağında Ayça, sürüdü tuttu yukarı. Gelirsin gelmezsin. Baktık kirayı veremiyoruz, geldim" (Buket), "...dedim ki şehre gidiyorum, çok güzel yere gidiyorum zannettim. Ama memleketi aradım. Hiç tenekeyle ocak yakmamıştım. Burada tenekeyle ocak yaktım. Hiç ummadığım şeylerle karşılaştım" (Gonca).

Göçmenden Sakine: Tavanı Olmayan Evlerden İnşası Tamamlanan Üçüncü Katlara

Limontepe, olumsuz koşullarına rağmen, mahalle sakinlerinin bir ev kurabilme umutlarına karşılık gelir. Hayali kurulan evi yapabilmeye imkân yaratan bölge, bir kısım sakinini bir süreliğine kiracı etse de sonunda ev sahibi olabilmelerini mümkün kılar. “Dedim ki, ‘Allah’ım ya rabbim, bana da bir oda ver, odanın içinde tuvaletim olsa yeter’, dedim. Çok şükür. Verici Cenabı Allah. Verdi. Odayı da verdi, damı da verdi, taşı da verdi” (Gonca), “Hatırlıyorum, yani bir şey bulmuş gibi. En güzel hayalin evin. Kiraya gitmiyorsun, kendi evin oluyor. Lüks bir hayat değil de işte muhtaç değildik kimseye şükür halimize” (Gülay). Limontepe’ye geldikleri dönemde beklentilerinin çok düşük olduğunu anladığımız mahalleli için kira ödemeyecekleri en temel düzeyde bir ev yeterlidir.

İnşa ettikleri dönemde (1970’lerin sonundan 1990’ların ortalarına dek), *gecekondu* kavramını dahi bilmediklerini belirten görüşmeciler, meselenin ayırına daha sonra varır: “Şimdi anlıyoruz devletin olduğunu” (Sultan). Kentteki alt sınıflara ait ailelerin, konut ihtiyacını giderebilmek ya da yaşamlarını güvence altına almak amacıyla (Wedel, 2013, s. 15), satılık veya tapulu olmayan arazinin sahiplenilmesi yoluyla inşa edilen konut sunum biçimi (Davis, 2010, s. 55) olan gecekondu, kentleşen büyük kitlelere, mevcut kentleşme kurallarına uygun olarak konut sağlayacak kaynağın yetersiz olduğu koşullarda yükselişe geçen inşasıyla (Tekeli, 2011, s. 60), formel konut üretiminden farklı biçimde en başta gerçekleştirilen bir anlaşma ve ödeme usulüne sahip değildir. Bireysel olarak boş bir araziye ev kurulması ya da önceden etrafı çevrilen alanların kişilere ödenen belli bir ücret karşılığı el değiştirmesi usulüne dayanır. Bu süreçte, özellikle dönemin muhtarları, devlet arazisini köyden henüz gelenlere satarak önemli kazanç elde eder ve sistemde bulunan boşluğu kendi kârına çevirebilmeyi başarırlar: “[Buranın arazisini] Muhtar bulmuş. ... [Eşim] De[miş] ki ‘Ben kira veremiyorum. Bir yer olursa, böyle gecekondu olsa yapacağım’. Muhtar demiş ‘Gel bir yer var ben sana göstereyim’. ... Muhtara bir bilezikle bir büyük altın verdik” (Buket). Mahalleye görece daha önce yerleşenler de bazı arazileri çevreler ve sonradan gelenlere satar.

İçerisine inşa edileceği bölgenin sorunlarını, ikamet eden diğerlerinin de katılımıyla çözmeye çalışan, eviyle birlikte mahallenin de daha yaşanılır olması için merkezi ve yerel yönetimle yıllar süren pazarlık ve anlaşmalar yürüten gecekondu sakini, burada yaşamaya devam ettikçe bitmeyecek bir emek sürecine dahil olur. Bu aşamada, sınırları belli bir düzlemde, fırsat buldukça hareket ederler. İlk yerleşim aşamasında çok büyük bir ödeme yapılmasını gerektirmediği için tercih edilen gecekondu aslında “bedeli peşin ödenmiştir” (Davis, 2010). İlk adımda, evin inşa edileceği araziye bulmak için ilgili otoritelere verilen rüşvetten, oy karşılığı mevcut konumunu

sürdürme pratiklerine dek süreğen bir “kira bedeli” ödenir. Arazi bulunup da inşaat sürerken ya da ilerleyen yıllarda evlerin üzerine kat çıkarken, kentleşme politikalarında bırakılan açıktan farklı farklı kişiler nemalanmaya devam eder. Bu kişiler belediye görevlisi gibi resmi bir pozisyonda bulunabildiği gibi, inşaa sürecinin her aşamasında büyük bir korku taşıyan mahalle sakinlerinin bu endişelerinden çıkar elde etmeye çalışanlar da vardır. Bir politika geliştirmek yerine yıkım tehdidini her daim gündemde tutmak, dolandırıcılık vakalarını ve rüşveti meşrulaştırırken, korkulardan beslenen bir grubun ortaya çıkmasına sebep olur:

Her gün çekingenlik vardı. Bir de ceza yedik. 500 lira ceza ödedik. Zabıta geldi. Bir de o gün Zafer Bayramı’ymış. Dolandırıcı mı artık zabıta mı... 30 Ağustos Zafer Bayramı günü inşaat yapıyoruz. ‘Yasak değil mi’ dediler, ‘niye yapıyorsunuz?’. Biz dedik beş kişiyiz. 500-600 lira para getireceğiz sana. Gittik amcamdan bulduk getirdik. ... Muhtar, ‘Onlar sizi dolandırmış’, dedi. Biz zabıta biliyoruz. Zabıta kıyafeti vardı üzerinde. ‘30 Ağustos’ta’, dedi, ‘zabıta gelemez’. Biz bilmiyoruz ki çalışan adamlar mı gelmiş. Korkuyoruz zaten biz. Geliyor zabıta elin ayağın titriyor, ne yapacağımızı bilemedik. Bir de cahillik oluyor (Neşe).

Bölge sakinleriyle yerel yönetimler arasında sürdürülen bu ilişkiler, politik ve hukukî düzlemdeki boşlukları çoğunlukla bireysel inisiyatiflerle doldurmaya yöneliktir. Yurttaş-devlet karşılaşmalarının kuralları belirgin bir düzlemde seyretmezken, deneme - yanılma usulü atılan adımlarda şans ve cesaretin payı büyüktür. Şans ve cesaret, yan yana konumlanan iki binanın fiziksel olarak gelişmişlik durumunu da belirleyebilen önemli etmenlerdendir. Bu ilişkiye kimi zaman zabıtaların inşaat ustalarıyla yaptıkları iş birlikleri de dahil olur. Bir yandan kat çıkma yasakları sürerken diğer yanda kontrollerin gevşek bırakılması, inşaatların sürdürülmesine sebep olur. Hukukî düzenlemelerdeki boşluk, işlerini olabildiğince yasal yollarla çözmeye çalışanları da büyük oranda benzer muamelelerle karşılaştırır. 1998 yılında evinin üstüne kat çıkmak için belediyeden izin almaya giden Ahmet, imar çalışmalarının devam ettiğini öğrenir. Bu esnada Ahmet’in bölgeye yerleşiminin üstünden 20 yıl geçmiştir: “Yasal olarak yapmak istiyorum, ne yapmam lazım şimdi? [Görevli], ‘ya’, dedi, ‘git herkes ne yapıyorsa sen de onu yap. Başka yapacak bir şey yok’ dedi” (Ahmet). Ahmet ikinci katın inşasını tamamladıktan bir süre sonra ikinci kat çıkmak isteyenler için geçici ruhsat verilmeye başlanır. İnşasını halihazırda tamamlayanlar için buna da gerek yoktur. Yasal düzenlemeler, pratiklerin gerisinden gelir. Yasaya göre inşadan ziyade inşaya göre yasal düzlem yaratılmaya çalışılır. Çoğaltmanın mümkün olduğu bu örnekler, işlerin kurumlarla değil, bireylerle kotarıldığını, muğlaklığın, gündelik hayatın her alanına sirayet ettiğini gösterir.

Kent merkezinden ve temel belediyecilik hizmetlerinden uzakta sürdürülen ve dönemsel olarak geçireceği süreçlere dair herhangi bir netliğin

bulunmadığı gecekondular hayatının cazip yanı sıra, bu bölgelerin “ileride geliştirilme ve ıslah edilme imkânına sahip olmasıdır, ki bu özelliği maliyetin aşama aşama yayılmasına neden olur” (Erhard Berner’den aktaran: Davis, 2010, s. 55-56). Evlerin kısımlar halinde inşa edilmesi, kapı-pencerelerinin dahi zaman içinde takılması, aile büyüdükçe yeni eklentiler yapabilmeye uygun olması gibi özellikleri, konuta, şartlara göre zaman içerisinde müdahale edebilme ve maliyete zamana yayabilme olanağı tanır: “Altı ay kapısız penceresiz yattım” (Abdullah), “Önce duvarlarını ördük, sonra çatısını çattık. Bir naylon çektik pencerelerine. Duvarları sıvanınca iki sene öyle oturduk. Tavansız oturduk. Yaz gitsin anasını satayım. ...Çatı çatılınca sanki cennette buldum kendimi. ... Öyle özgür hissettim ki. Ağlanacak şeyler” (Gonca). Hanenin sınırları belirginleştikçe ve yapı bütüncül bir hal aldıkça *göçmenlerde* mekâna yerleşme duygusu “özgürlük” üzerinden ifade edilir. Kırsal alandan yalnızca aile fertleriyle geldikleri kentte, inşa ettikleri evlerinin bir parçasını daha oturttukça durumlarına dair belirsizlikler de yavaş yavaş dağılır. Özgürlük, beklenmedik bir biçimde, mekânda yerleşik olunabileceğine dair umutla belirir.

Birkaç günden birkaç aya uzanan kısa zaman dilimlerinde inşa edilen evler, aile fertlerinin inşasında rol aldığı, akrabaların da yardıma çağrıldığı bir sürecin ürünüdür: “Bir elimde buz, bir elimde yiyecek vardı. Pazar günü temel yapmaya geliyorlardı ... Cafer abi, İsmet, Bayram abi, Ahmet abi geldi ... Kumu ben taşıyorum. Yol yoktu” (Güllü, 55). İlhan Tekeli’nin Türkiye’deki konut sunum biçimlerini sınıflarken “bireysel gecekondular üretimi” olarak adlandırdığı bu konut biçiminde usta emeğinin yeri başlarda düşükken, zaman içinde gecekondular kurumsal bir statü kazandıkça payı yükselir. Bununla birlikte “hünersiz emek gereksinimi” için her zaman aile bireylerinden yararlanılır (Tekeli, 2011, s. 201): “Usta tuttuk. Temelini, tabii taşıma, kumunu biz çektik. Yengem [Besra], ben, Ayten...” (Sadegül). Bu inşaat sürecinde kimi zaman malzemeler de inşaatın yapıldığı bölgeden toparlanmaya çalışılır: “Dereden sel geliyordu, biz kum çıkarıyorduk ya. Evin altını yaptık. Evin önündeki taş duvarı yaptık. Dereden çektiğimiz kumdan yaptık. Selin getirdiği kum” (Güllü). Böylece Limontepe, hem hanelerin üzerine inşa edildiği zemin olur hem de inşaatların harcı. Doğup büyüdükleri köy ortamında ihtiyaç duydukları pek çok şeyi yaşadıkları bölgede tarımsal üretim yaparak sağlamaya ve ürün fazlasını satarak hayatlarını sürdürebilmeye dair becerileri, bölgede “olmayanın idaresi”ni (Bora, 2007) mümkün kılar.

Limontepe, bazı sakinleri için köyden kente göçün ilk durağı değildir. Öncesinde İzmir’in farklı gecekondular mahallelerinden ya da başka kentten İzmir’e göçün adresi mahiyetindedir. İç göçü köy-kent sınırında düşünmemek gerektiğini hatırlatan Sema Erder (2015, s. 18), 1980’lere doğru kentlerarası göçün bu mahallelerin kurulumunda artan payını hatırlatır. Köyden İzmir’in farklı mahallelerine göç ettikten sonra aşağı mahalleye yerleşenler olduğu gibi, Ankara, Adana gibi büyük kentlerden işleri umdukları gibi gitmediği

için yönünü İzmir'e çevirenler de vardır. Ev inşa etme süreçlerinin öncesinde başka bir gecekondu mahallesinde aylar ya da uzun yıllar süren kirada yaşama deneyimleri mevcuttur. Üçüncü Dünya'da konut seçimi, karmaşık bir denge kurmayı gerektirirken, kent yoksulları, konutun maliyeti, zilyetlik güvencesi, barınma kalitesi ve iş güzergahı gibi pek çok bileşeni göz önünde bulundurarak hareket etmek durumundadır (Davis, 2010, s. 44). Örneğin uzun süre akrabalarıyla aynı mahallede yaşayan Güllü ve Ayfer o mahallede ev sahibi olamayacaklarını anladıklarından, Besra uzun arayışlar sonrası yapılabileceği bir eve kavuşamayınca maliyetini zamana yayabileceği biçimde konut inşa edebileceğinden, Buket oturduğu tek göz odanın kirasını ödeyemediğinden Limontepe'ye yerleşir. İzmir'de Yamanlar, Cennetçeşme, Çınartepe, Bayraklı'daki gecekondu mahallelerinden çok sonra, 1970'lerin sonuna doğru yerleşime açılan mahalle, o dönem için ev yapabilmeye imkân verdiğinden bugünkü sakinlerine cazip bir bölge olur: "Kira olsaydı burada oturmazdım. Çünkü yolu yoktu, yordamı yoktu" (Ayfer). Türkiye'de iç göçle birlikte ilk gecekondu mahallelerinin 1960'lı yılların başından itibaren kurulmaya başladığı düşünüldüğünde önemli bir kısmı 1990'ların başında (görece geç kalınmış bir dönemde) kente gelen göçmenler için bir ev yapabilecekleri arazi bulabilmek de bölgenin tüm olumsuz koşullarına rağmen azımsanmayacak bir durumdur.

Kente yerleş(eme)me pratikleri her bir göçmen için ayrı dinamikler içerir. Örneğin Ankara'dan geldikten sonra ellerindeki nakit parayla inşası tamamlanmış bir ev almayı planlayan Besra ve ailesi, paralarını verdikleri aracı tarafından dolandırılıp İzmir'in farklı noktalarında aylarca dolaştırıldıktan sonra, üçüncü adımda 1984 yılında Limontepe'ye evini inşa etmek durumunda kalır. Bu dönemde, "yarı örgütlenmiş gecekondu yapımı" dikkate değer bir önem kazanır; yeni gelenlerin kendi başına hazine arazisi bulabilmesi zora girer, ev için belli kişilere ciddi miktarda ödeme yapılması zorunlu hale gelir (Tekeli, 2011, s. 203). Besra'nın anlattıkları, o dönemde İzmir'in pek çok noktasında yarı örgütlenmiş gecekondu yapımının uygulandığını ve aynı zamanda gecekondu bölgelerinde "işgalci", "yapıcı" ve "kullanıcı"nın ayrışmaya başladığını gösterir (Erder, 2015, s. 133). Henüz bir yerleşim yokken bölgeyi keşfeden, çeşitli yollarla kendine ait kılan (işgalci), araziye enformel yöntemlerle birilerinden satın alan ve konut inşa ettirerek (yapıcı) üzerinde yaşamaya başlayan (kullanıcı) kişi(ler) birbirinden farklıdır.

İş arkadaşı aracılığıyla haberdar olduğu aşağı mahallede 1976 yılında ev yapmaya başlayan, inşaatını iki yıl boyunca bir türlü bitiremeyen Abdullah, mahallede süren arsa kavgalarından çekindiği ve bölgede yaşamaktan sıklıkla vazgeçtiği halde kendisinden önce araziye çeviren arkadaşına yaptığı ödeme dolayısıyla mahalleyi terk edemez: "Yav arkadaş, burada olmaz. İşte biz gelip belaya bulaşmayalım diye çekip gidiyoruz. Hafta içinde pişman oluyoruz. Yav, olmaz, arsamız var, gidelim. ... her cumartesi pazar günü bir kavga olurdu yani." 1970'lerin ikinci yarısında yerleşimin başladığı bölgede,

1990'lara dek Abdullah örneğindeki gibi kavgalar, arazi çevirme telaşlarının yanında, inşasına birlikte girilen ev yapım süreçleri gibi dayanışma pratiklerine de rastlanır. 1978 yılında geldiği yukarı mahallede başlayan arsa spekülasyonunun farkında olan Tacim, kendi arazisi için istenen bedelin işçilik bedelini öderken, gerisine itiraz eder: "Çünkü devletin yerini satıyorsun!" Bu ifadeler, yerleşimcilerin bir kısmının, bölgenin kişilere değil de devlete ait hazine arazisi özelliğinin farkında olduğunu gösterir. Tacim yerleştikten sonra, herkesin tanıdığı için yer açtığını, kente göç için birbirlerine yardım ettiklerini anlatır. Bu dönemde, özellikle akrabaları teşvik etmek yoluyla, bilinmeyenle örülü kent mekânı daha fazla tanıdığı dahil etmekle bilinir kılınmaya çalışılır.

İlk etapta inşa edilen ana gövde üzerine evin diğer kısımlarının peyderpey eklenmesiyle inşası devam eden bu evlerde, düşük kaliteli inşaat malzemesi kullanımı, inşaatın nitelikli bilgi ve deneyime dayanmaması gibi durumlar, sürekli bakıma ihtiyaç duyan, yamanması gereken yapılar ortaya çıkarır (Ocak, 2007, s. 152). Ekonomik imkânlar elverdikçe tuvalet ve banyo evin içine alınır, mutfak ayrı bir bölüm haline gelir ve mümkünse çocuklar büyüdükçe yeni oda(lar) eklenir. Ancak evin (temel düzeyde de olsa) inşa edilmesi kendi başına yeterli değildir. Elektriği, suyu bağlanmamış evler ve altyapısı olmayan mahallede sürdürülmesi gereken mücadele devam eder: "Taşındık. Elektrik yok, su yok. Bir göz sıvalı bir gözü sıvasız. ... Neler çektik vallaaa!... Şeyle, tüple (lüks lambası) oturduk" (Ayfer). "Gece çeşme başlarında oturuyorduk. Sabaha kadar su bekliyorduk ki birer kova su alalım" (Hatice). Mahallede yapılan ilk evler, 1980'lerde peş peşe çıkarılan imar aflarından yararlanarak elektrik ve (su borularının erişebileceği konumdaysa) suyunu bağlatabilmişken, 1990'lar ve sonrasında inşa edilenler uzunca bir süre beklemek zorunda kalır. Bu esnada elektriği olan bir kişinin altı ya da yedi eve birden elektrik verebildiği dayanışma örneklerinin yanında, "Bir iki ay Mehmetgil'den aldık. Mehmet'in karısı sabah oluyordu, bakıyorduk elektriği kesmiş. ... Gündüz elektriği yakarsan çok gelir fatura!" (Sadegül) diye verdiği elektriğin ya da suyun miktarını kontrol altında tutmaya çalışanlara da rastlanır. Çoğunlukla tek bir haneden fazlasıyla paylaşılan su ya da elektrik, kullanım durumlarının belirsizliğinin de etkisiyle, kısıtlı imkanlarla hayatını sürdüren mahalle sakinleri için bu tür ilişkiye girdikleri komşularıyla bazen belirgin bazen örtük gerilimlere sebep olur.

Yokluğunda kadınların daha büyük sorunlarla baş etmek zorunda kaldığı su, önce mahalle çeşmeleri, ardından da uzun yıllar tankerlerle verilir. Yolları, mahallenin kurulumundan yıllar sonra düzenlenerek bir aracın sağlıklı bir şekilde hareket etmesine imkân veren mahallede, özellikle dere yatağının hemen çevresinde oturanlar için çoğunlukla düzensiz aralıklarla gelen su tankerine erişebilmek daha zor olur. Susuzluğa dair anlatıların tümünde büyük bir mahrumiyet, kadınlar üzerinde daha büyük iş yükü ve alternatif geliştirme çabaları vardır. Bahçe sulama, balkon yıkama için

derenin belli bir noktasından çıkan suyu kovalarla taşımak, “camilerden su çekmek”, geliştirilen emek yoğun pratikler arasında yer alır. Eşleri işte olduğundan tankeri takip etmek, su sorununu çözmek de kadınlara düşer. Susuzluktan kaynaklı yaşadıkları tüm olumsuzluklara rağmen, kadınlar bir bahçe yaparak diktikleri bitkileri taşıma suyla yetiştirirler: “[Suyu] Oradan buraya getiriyordum. Elimde de çamaşır yıkıyordum. Bir de bahçem vardı. Ağaç dikiyordum, ağaçları suluyordum” (Neslihan). Ev içinde ve dışında üzerlerine düşen ve seçme şanslarının pek de olmadığı ağır iş yükleriyle baş etmek zorunda kalan kadınlar, buldukları ortamla, yaşadıkları bölgeyle ilişkilenebilmeye devam ederler ve mekânı kurmak suretiyle kendi öznelliklerini kurma yoluna giderler.

Mahalleli, ihtiyaç duyduğu temel hizmetler için yerel yönetime başvurmaya evlerinin hukukî statüsü dolayısıyla zaman zaman çekinir: “Belediyeye gidilmiyor. Yol yoktu ki su versinler. Gidip suya müracaat etsek gelip evimiz yıkarlar diye korkuyoruz” (Güllü). Bununla birlikte, mahallenin altyapı sorunlarıyla ilgili çözüm arayışı amaçlı yerel siyasal makamlara başvuru, gecekondu semtlerindeki kolektif eylemlerin en sık uygulanan biçimidir (Wedel, 2013, s. 120). Yakın mekânsal ilişkilerin kurulduğu bu ortamlarda ortaklaşa bir adım atmak için resmî bir yapılanma içerisine girmeye gerek yoktur (Şentürk, 2015, s. 91). Müracaatlar genellikle topluca yapılır. Bu süreçte kadınlar da yolların yapımı ve tankerin kapılarının önlerine gelebilmesi için defalarca muhtara gider, muhtarın yönlendirmesiyle yerel yönetime müracaat ederek idareyle ilişkilendirilir:

Belediyeye gittik tabii. Yol için de gittik, su için de gittik. Hatta muhtar gönderdi, Yeşilyurt’a gittik. ... Adam dedi ki, sizin muhtarınız yok mu sizin önünüze düşse geleydi. Gittik çok gittik. ... Gidiyorduk bir yolumuzu düzeltin, hiç olmazsa odunumuz kömürümüz kapımıza gelsin. Suyumuz kapımıza gelsin. Tankeri ta tepeden alıyorduk. Belediyeye gittik. [Erkekler] hafta sonu zaten kimseyi bulamazlar, hafta içi de çalışıyorlardı. Biz muhtara gittik, suyumuz yok mesela. Muhtar diyor toplanın İZSU’ya (İzmir Su ve Kanalizasyon İdaresi) gidin diyordu, gidiyorduk İZSU’ya (Ayfer).

Mahalleliyle yerel yönetimler arasındaki ilişki, seçim süreçlerinde farklı boyutlara evrilir; hizmetler mahalleye genellikle bu dönemde gelir. Bazı mahalle sakinleri bu tür hizmetler için herhangi bir girişimde bulunmadıklarını, “seçim dönemleri olduğunda belediyeler zaten bir şeyler yapıyordu” (Ahmet) diyerek dile getirirken mahalleli olarak pozisyonlarını talep etmekten ziyade kendilerine verilenle idare eden, edilgen bir duruma taşınırlar. Bu hizmetlere erişimin, seçim dönemlerinde pazarlık ögesi haline geldiğine de rastlanır. Örneğin elektrik trafosu kurup bölgeye yatırım yapmayı, belli sayıda abone şartını öne sürerek sağlayan resmî kurumlar olabildiği gibi, “Burada şu kadar seçmenimiz var; elektrik getirirseniz...”

(Tacim) cümleleriyle başlayan oy karşılığı elektrik, su gibi taleplerin değiş tokuşu da yapılır. Bu yolla, kent yaşamının gereksinimleri, yurttaş – siyasetçi ilişkisi üzerinden karşılanmaya çalışılır. Mahalleli bu süreçte, örneğın telefon hatlarının geçeceğı direkleri mahalleye taşıyarak belediyenin sorumluluğunu paylaşarak daha fazla mahrumiyet yaşamamak için kendileri de emek verir: “Adam buraya direkleri indiremiyor. Direğe yardım ederseniz elektrik verilecek size deniyordu. Telefonumuz yine aynı. Telefon direklerinin dikilmesi için adam lazım deniyordu. Komşular, birkaç komşuyu toplamıştım o zaman, direkleri diktirdik” (İsmail). Mahalle sakinlerinin bir şekilde katılımını, bireysel ya da grup halinde dahlini gerektirmeden herhangi bir temel hizmete erişen bir mahalle sakini yoktur.

Temel hizmetlere erişmek için mahallelinin fiziksel gücünü belediyenin hizmetine sunmasının yanı sıra bireysel tanışıklıklar, belediyenin çeşitli kurumlarında çalışanlarla yapılan anlaşmalar yoluyla bu tür hizmetlere erişenler de bulunur. Kendisi, Posta ve Telgraf Teşkilatı’nda (PTT) çalıştığı için evine mahallenin ilk telefonunu bağlatabilen Kadir, bu özelliğini diğerk taleplerine erişimde de etkili bir şekilde kullanır. Bu tür temel ihtiyaçları karşılamak için kurumsal ilişkilerde ikili temaslar, siyasi partilerle yakın ilişkide olma ve/ya da bu tür ilişkisi olanlara yakın durma önemlidir:

İlk telefonu ben memur olduğum için bu mahalleye ilk telefon bende geldi. 85’te. Elektrik suyu ben 86’da aldım ama nasıl aldım onu? Şöyle aldık. Yani tesadüf oldu. Ben elektrik kurumuna gittiğim zaman benim telefoncu olduğumu, oradaki memurun da telefona ihtiyacı olduğunu, Balçova’da birisinin. Benim işimi yap ben de senin işini yapayım diye ben elektriğı öyle aldım. Elektriğı. Balçova’da oturuyordu Konak’ta çalışıyordu. Görevliydi belediyede. Ben telefonu hallettim, elektriğı ben öyle aldım. Aynı evrakla suyu da aldım ben. ... Belediyeye ben perde duvar yaptırđım zor bela. Fen işleri[nde] bir bayan varmış ben randevu alamadım o bayandan ama bir CHP’li dost vardı rica etti benim iş öyle çözüldü geldi atıldılar perde duvarı. Aynı yıllar 86-87 o aralar (Kadir).

Bu örnek, 1980’ler itibarıyla hâlâ ciddi politika boşlukları olduğunu, mahallede yaşayanların tüm bağlantılarını harekete geçirmek suretiyle el yordamıyla ilerlediğini gösterir. Belirsizliğin politikasında neye ne zaman eriştiğinin tamamen bireysel çabalar düzleminde belirlenir. Belediye ve diğerk resmî kurumların sabit bir tutum sergileyememesi, bu tür mahallelerde gün geçtikçe artan nüfusla yaşayan mahallelinin göz ardı edilemeyecek bir oy potansiyeli taşınması, yürürlüğe konan kararların kısa süre içerisinde birbirinin tam zıttı olabilmesine sebep olurken, verilen hizmetler de benzer bir düzen(sizlik) izler. 1970’lerin sonunda bir yandan yıkım faaliyetleri sürdürülürken diğerk yandan sokak çeşmelerinin yapılması, elektrik verilmesi ilk elde karşımıza çıkan çelişkiler arasındadır. Yerel yönetimler bu aşamada, gecekonduların en azından numarataj alarak yarı legal statüye erişmelerini

önemser.

Evlerin temelinin atıldığı günden bu yana mahallelinin inşaat faaliyetleri sürer. “Artık bir çivi bile çakmayacağım” dedikleri anda bile bazen tadilat bazen de evin üstüne kat çıkma yoluyla süreğen bir inşa etme hali içerisindeyler. Bu inşanın boyutunda belirleyici olansa evlerinin yasal durumudur. Belediyeden numarataj alarak evlerine kazandırdıkları hukukî statü, mahallelinin vergi ödemesini mümkün kılar ve kendilerini arsa üzerinde hak sahibi görmelerini sağlar. Ancak inşaata başladıkları andan itibaren söylentilerini duydukları “yıkım”, dozerleri bir gün kapılarının önünde gördüklerinde somutluk kazanır: “Sonra bir gün kalktı dozerler gelmiş. Sonra polis timleri geldi olay çıkmasın diye. Biz, herkes ağlıyor. Var yok bir gecekondu zaten yapılmış. Sonra yani çoğu yıkıldı zaten” (Hatice). Bu yıkımdan numaratajı olanlar etkilenmez:

Özellikle İhtilal’den³ sonra burada çok yıkım oldu. 78 senesinde ben hemen müracaat etmiştim. Numarataj almıştım. Vergisini ödüyordum, işgaliye vergisi ödüyordum o zaman. O evraklarım olduğu için benim evimi yıkmadılar o zaman. ... Zaten o zaman ev yıkılıyorsa bir daha toparlanma durumum yoktu (Ahmet).

Bu süreçte bazı evler yıkılır. Evleri yıkılanların bir kısmı yeniden ev kurarken bir kısmı kentin farklı noktalarına dağılır. Bölgede kalanların çoğunluğunda yıkım korkusu devam eder. Bu korku, belediye seçimlerini kazanan siyasilere göre artan - azalan bir grafik izler: “Burhan Özfatura geldiğinde genelde hep korkuyorduk yıkılacak diye” (Mustafa).⁴ 1980’lerde dönemin başbakanı Turgut Özal tarafından peş peşe çıkarılan imar aflarıyla birçoğu tapu sahibi olur. Tapu, “kendini garantiye bağlama” yolu olarak görülür: “Tapuyu aldık, dedim ki şükür. Devlet gelip de yıkmaz. Bu da masraf etmiş, kendini garantiye bağlamış. Parasını net ödemiş, dürüstlüğüne karşı, dedim herhalde bu yeri de devlet bize verir gibisine tapumuzu aldık. Kendimizi garantiye alır gibi” (Gonca), “En azından tapusu var, diyoruz. Vergilerini veriyoruz” (Neşe), “Tapu rahatlık verdi. Bankadan taksitle aldık ondan sonra rahatladık. Bir huzur geldi. Kenarına ağaç diktim, bir şeyler yaptım” (Kadir). Tapuya sahip olmak yıkım korkusunu geri plana atmanın yanında mahallelinin yaşadığı ortamla bağını da güçlendirir. O zamana dek her an ellerinden kayıp gidecekmiş gibi duran mekânı kendilerine ev kılmalarında en önemli yasal basamak olur. Bu basamaktan çıkanlar evin temel eksiklerini gidermenin ötesinde bahçe ve balkon yapmaya, evinden mahalleye uzanan platformda rahat bir şekilde hareket etmeye başlar.

Çoğunluğu aşağı mahallede, özellikle dere yatağı civarına konumlanan

3 12 Eylül 1980 Darbesi

4 Burhan Özfatura, İzmir Büyükşehir Belediye Başkanı olduğu dönemlerde (1984 – 1989 ve 1994 – 1999) gecekondu yapanlara seçme ve seçilme hakkı verilmemesi, kente yerleşmek isteyenlere vize uygulamasının getirilmesi gibi talepleriyle bilinir. Gecekondululardan oy istemediğini açıkça belirtmekten de geri durmamıştır (Milliyet, 10 Ağustos 1998).

bir grup ev, planlarda yeşil alan olarak görüldüğü için tapu alamaz. Burada yaşayanlar, tapunun sağladığı kısmî güvenceden yararlanamadığından “yıkım” konusunda diğerlerinden daha tedirgindir: “Olsaydı tapusu, derdik tapulu yine bir yerimiz var. Yıkılsa da devlet seni boş bırakmazdı, bir yer verirdi” (Neslihan). Gecekondu kavramıyla büyük bir tezatlık içerisinde olan “garanti”, “güvence” ifadeleri “devlet” ve “vergi”yle birlikte kullanılırken, devletin gözünde yerini sağlama alabilmenin yolu ödenen vergiler üzerinden kurulmaya çalışılır. Bu örnekler, yurttaşlık anlayışının, yurttaşın topluma ve devlete karşı vazifelerine vurguyla (Kadioğlu, 2009, s. 126) geliştirildiğini, buna karşın yurttaş olarak sahip oldukları hakların ikincil pozisyona itildiğini gösterir. Adeta kişileştirilerek ifade edilen “devlet”, korkulan, karşı karşıya gelinmemesi gereken bir yapıdadır.⁵ Gonca, tapu alma sürecindeki tedirginliklerini ve bir sorun yaşamamak için geliştirdikleri tedbirleri anlatırken, devletle girilen işte kendi üzerine düşeni layığıyla yapamazsa büyük şehirde hiçbir şekilde tutunamayacaklarını belirtir: “Tapuyu aldık. İcra mı gelir? Korkuyoruz. Bizler korkuyoruz yavrum. Biz devletten çok korkan insanız. İcra gelmesin diye korkuyoruz. Garibanız. Yiyecek ekmeğimiz yok. Bir de öyle bir şey olsa, hiç beceremeyiz. Temelli aç kalırız.” Sistemin işleyişine uzak olan, işleyişinde de bir sistem bulunmayan yasal düzleme uygun bir şekilde hareket etmeye çalışan mahalle sakinleri, devlet kurumlarıyla zıtlaşmadan işlerini yoluna koymaya çabalar.

Tapu alınınca yıkım endişesinin bir süre inişe geçtiği dönemlerde mahalle sakinlerinin bir kısmı evlerinin üstüne kat çıkma eğilimine girer. Yukarı ve aşağı mahallede dere yatağı civarında olmayan bölgelerde çıkılan kat sayısı, genellikle evlenen (çoğunlukla erkek) çocuk sayısına eşittir. Bazıları, evlerinin diğer katlarını kiraya vererek gelir elde etmeye, uzun vadede ise fazladan bir kat daireye sahip olarak yatırım yapmaya çalışırlar:

Üç katlı evim var benim. Bütün emekli var yok hep buraya dökmüşüz bunu. Benim çoluğum çocuğum küçüktü, yedirmedim ev yaptım ben. Bir evimiz, gelirimiz olsun diye ikinci evi yaptık. Hadi olmadı, eşim emekli olunca, dedi, ben ev yapayım bir gelirim olsun (Hatice).

Başlarda yalnızca barınma amaçlı inşa edilen, zaman içerisinde çıkarılan imar aflarıyla yatayda ve dikeyde büyümesine olanak tanıyan gecekondu, bir süre sonra gelir etme aracına dönüşür ve sahiplerine sınıfsal hareketlilik olanağı sağlar. Ancak 2012 yılında bölgenin resmî olarak kentsel dönüşüm bölgesi ilân edilmesi, özellikle yukarı mahallede, üç katlı, üç artı bir odalı ve denize nazır geniş balkonlu, bahçeli evlere karşılık, belirsiz bir bölgede, ortalama 90 metrekarelik dairelerin önerilmesi, bir yandan komşularla yıllardır aynı mekânda yaşamakla elde edilen *devamlılığa* ket vururken diğer yandan mekân üzerinden elde edilen sınıfsal konumu tehlikeye sokar.

5 Devletle bu tür bir ilişkiye kentsel dönüşüm sürecine dair anlatılarda da rastlanır. Bir sonraki kısımda bu tartışmalar üzerinde durulmaktadır.

Sakinden Yolcuya: Kentsel Dönüşüm ve Göçün Süreğenliği

Limontepe'nin dört mahallesinin de içerisinde olduğu 540 hektar üzerinde bulunan 16 mahalle, 31 Mayıs 2012 tarihinde çıkarılan 6306 Sayılı, Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun kapsamında resmî olarak kentsel dönüşüm bölgesi ilan edilir. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nın (ÇŞB) açtığı ihaleyi kazanarak kentsel dönüşüm sonrası bölge yapılanmasının yükümlülüğünü üstlenen özel bir şirket, Nisan 2013'te muhtarlara ve yurttaşlara bu şirketten tebligatlar göndererek, mahalleliye arsa ve evlerinin karşılığında teklifler sunar. Şirketin dönüşüm sonrası inşa edeceği ve mahalle sakinlerini yerleştirmeyi düşündüğü dairelerin sadece metrekaresi cinsinden ifade edildiği bu teklifleri, 16 mahallede mülk sahibi konumunda olan 17 bin 283 kişiden yalnızca 184'ü kabul eder. Tekliflerin muğlaklığı ve mahallelinin yerinde dönüşüm konusundaki kararlılığı mahallelerin dernekleşmesini sağlar. Limontepe bazında aşağı ve yukarı mahallede kurulan derneklerin çalışma biçimleri ve sakinlerin dönüşümü değerlendirmeleri arasında, buldukları mekânın yapısından kaynaklanan bazı farklılıklar vardır.

Aşağı mahalle sakinleri arasında evlerinin tapusu olmayanların sayıca fazlalığı, özellikle dere yatağı civarında oturanların genellikle tek katlı ve altyapı özellikleri bakımından yetersiz evlere sahip oluşu, bu bölgenin önemli bir kısmının ulaşım, alışveriş, eğitim gibi olanaklara mahallenin topografik yapısının da etkisiyle daha zor erişebilmesi gibi etmenler, daha az belirsiz koşullarda ve ortalama standartlara sahip bir ortamda yaşamının yolunu kentsel dönüşümde arar. Yukarı mahalleye kıyasla topografik açıdan daha sorunlu bölgeler içerdiğinden, kentsel dönüşümün bu mahalleyi uzun bir süre etkilemeyeceğini, çalışmaların önce yukarı mahalle civarından başlayacağını düşünürler. Görüşmeler sürerken aşağı mahallede inşaatı devam eden evlere, henüz bir üst kata yerleşen görüşmecilere rastlanır. Kentsel dönüşümün bir gün gerçekleşeceği konusunda hemfikir olan mahalle sakinleri, bununla birlikte gündelik hayatlarını zorlayan sorunlara müdahale eder, tadilata girişirler: "Bak malzemeyi şuraya yıktıralı dört sene oldu. Yıkılacak yaptırmayın, yıkılacak... Benim kardeşimin çocuğu da belediyede çalışıyor. Hala, bir çivi dahi çakmayın [diyor]. Ama bu sene [çatıyı] mecbur yaptıracam. ... *Yaptırayım da hiç değilse bir gün de olsa...*" (Meral).

Aşağı mahallede son bir iki yıl içerisinde çatıyı yenileyen, kapı ve pencereleri değiştiren, banyoyu yeniden yaptıran birçok kişi vardır. Mahallenin muhtarı Abdullah Karşlıoğlu da "büyük para harcamamak şartıyla yapılır. Niye yapılmasın?" derken, dönüşüm hemen başlayacak olsa bile kendileriyle görüşmeleri, hazırlıkların yapılması derken bu sürenin beş altı yılı bulacağı düşüncesindedir. Yukarı mahalle sakinlerinden Kadir, bu durumu aşağı mahallede tapusuz evlerin yoğunluğuna bağlar: "[Aşağı mahalle sakinleri] kentsel dönüşüm geleceğine ihtimal vermiyor. Olmaz diyor kentsel dönüşüm. O gelen keşifçiler müteahhitler var ya tapusuz yerleri alıyor önce. Onların

korkusu yok, diyorlar ki gelmez. Buranın imarı da otuz senedir gelmediyse diyor. [Ama] Kesin gelir.” Çünkü Kadir’e göre devlet karardır ve başladığı bir işi yarım bırakmaz.

Yukarı mahalle sakinleri ise, evlerinin temelini attıkları günden bu yana taşıdıkları yıkım endişesini çok daha şiddetli bir şekilde yaşarlar. Mekânla kurdukları ilişkide süreksizliğin hâkim olması, yaşadıkları ortama herhangi bir şekilde müdahale etmelerinin önüne geçer. Mahalle sakinleri, ağız birliği etmişçesine “bütün ev hizmetlerini durdurduklarını”, “boşuna emek masraf olmasın diye çivi çakmadıklarını” (Kadir, Ahmet, Doğan) dile getirirlerken, bakımsızlığın ileride mahallede yaratacağı sorunlardan endişe ederler. Her köşesine doğrudan emek verdikleri evleri, bahçeleri, balkonları günden güne bakımsızlığın ve geçiciliğin izlerini daha çok göstermeye başladığında, yaşam alanlarının geleceğine yönelik huzursuzluğun artacağından korkarlar. Yerinde dönüşüm, mevcut mülkün karşılığını alabilme, komşularla aynı ortamda kalabilme şartlarını koruyabilmek için takipte kaldıkları ve daha aktif bir üyelik sergiledikleri dernekleri aracılığıyla örgütlü bir mücadele verirler. İzmir Körfezi’ne nazır bölgenin sağladığı imkânlarla (pazaryeri, okul, sağlık ocağı gibi) rahat bir şekilde erişen yukarı mahalle sakinleri, buldukları mekânın değişim değerini de önemsediklerinden, dernek toplantılarına katılarak, dönüşüm sonrası yerleştirilecekleri öngörülen bölge için askıya çıkan imar planlarına ve riskli alan ilan edilme durumuna itiraz ederek ve iptal davaları açarak kentsel dönüşüme karşı resmî bir süreç işletirler.⁶ Davaların uzun sürmesi, davalar sonuçlanmadan, mahallelinin yerleştirilmesi öngörülen bölgede Bakanlık tarafından inşaatların başlatılması, sürece dair söylentilerin yaygınlığı, mahallelilerin yaşadığı belirsizliği güçlendirir.

Her iki mahallelinin ortak endişesi ise, komşuluğu kaybetmeye dairdir: “Kentsel dönüşüm oldu mu komşularımı kaybederim. Birinci şeyim o benim. Hepimizi bir daireye verirselers çok memnun olurum” (Nergis), “Komşu olarak hepsi de çok iyi. Ben herkesi tanıyorum. Bu yaşta beni verecek bilmem nereye. Kimi tanıyacağım kimle arkadaş olacağım ben. Gelmişiz 50 küsur yaşlarına.

6 Dönüşüm sonrası yerleştirilmeleri öngörülen bölgenin imar planına Aralık 2015’te ilk itirazlarını yapan mahalleliler, “İlgili planda, komşuluk ilişkilerini geliştirecek kamusal alanların yeterli olmaması, esnafların, kiraçların ve yoksulların düşünülmemiş olması, ekolojik değerlerin çok sayılarak bin yıllık dere yataklarının değiştirilmesi, zeytinlik alanların yok edilmesi gibi birçok sıkıntılı durum söz konusudur. Diğer yandan yapı yasaklı heyelan bölgesine, rezerv alan adı altında yüksek maliyetli ve çok katlı yaşanamaz toplu konutlar yapılması’na itiraz eder (Evrensel, 16 Aralık 2015). İlk itirazlarına cevap alamazlar ve planların iptali için açtıkları dava, Ocak 2016’da lehlerine sonuçlanır. Ancak Bakanlık, dava sonuçlanmadan ikinci imar planlarını askıya çıkardığından davayı hükümsüz kılar (Evrensel, 22 Ocak 2016). İmar planları, bunlara yönelik itiraz ve iptal davalarının işleyişi, ilkinden önemli farklılıklar içermez; itirazlar Bakanlıkça cevapsız bırakılır, imar planı iptal davaları mahalleliler lehinde sonuçlanır. Nisan 2017’de dördüncü kez iptal davası açılır (Evrensel, 3 Nisan 2017). Daha öncesinde, Şubat 2017’de ise genel olarak kentsel dönüşüm projesinin iptali için dava açılır. Bununla birlikte, hukukî süreç devam ederken Nisan 2017’de, sakinlerin taşınacağı ileri sürülen bölgenin temeli atılır ve inşaatlar başlar (Evrensel, 7 Nisan 2017). Kasım 2017’de kentsel dönüşümün iptal davası reddedilir (Evrensel, 1 Kasım 2017). Mahalleliler hem dönüşümün mevcut işleyişinin hem de imar planlarının iptali için hukukî düzlemde hareket etmeye devam eder (Evrensel, 30 Mart 2018).

Bundan sonra kimle tanışacağım ben? Kentsel dönüşüm çok da güzel bir şey değil” (Hatice). Komşular, tanıdıklıklarla, aşinalıklarla örülü bir çevrenin en somut tanıklarındır. Komşuluğun kaybı, bölgede hâkim olan mevcut dilin yitimine dair endişeyi de körükler. Özellikle birinci kuşak yerleşimcilerin “bu zamandan sonra” başkalarıyla tanışıp kaynaşamayacaklarına yönelik endişeleri, bir anlamda yeni bir dil öğrenmeye karşı gösterdikleri direnç, bu talepte belirleyicidir.

Dönüşüm süreci, aşağı ve yukarı mahallenin konum ve evlerinin fiziksel yapısı dolayısıyla aynı şekilde değerlendirilmemekle birlikte, her iki mahallenin 2010’larda mekân politikalarıyla mücadele etme biçimi, kuruldukları döneme göre (yoğunluklu olarak 1980-1990) önemli farklılıklar taşır. Kuruluş döneminde yerel yönetimlere karşı aksiyon almakta daha çekimser kalan, evlerinin hukukî yapısından dolayı en temel hizmetleri talep etmekten çekinen ve daha zayıf mücadele pratikleri sergileyen bölge sakinleri, 2010’ların dönüşüm coğrafyasında daha güçlüdür. Geçen yıllar içerisinde önemli bir kısmının tapu alması, tapuları olmasa da on yıllardır evlerinin vergilerini ödemeleri gibi durumlar, mekânda hak sahipliği iddia etmelerini sağlar. Bu durum, özellikle yukarı mahallelinin (ve aşağı mahallede dere yatağı dışında yaşayanların) konum avantajlarını da kullanarak birkaç kat inşa ettikleri binaları aracılığıyla kazandıkları sınıfsal statünün mekânda sürdürülebilirliği için resmî kurumları karşısına alarak hukukî süreci işletebilmelerini mümkün kılar. Göç ettikleri dönemde uzun yıllar geçici işlerde çalışmaları, küçük çocuklarıyla birlikte ailelerini geçindirme çabasında olmaları ve bu süreçte büyük bir yoksulluk çekmelerine karşın şimdilerde birinci kuşak erkeklerin emeklilik yoluyla kazandığı kısmî gelir güvencesi, çocukların çoğunlukla eğitim dönemlerini tamamlaması gibi gerekçeler mahallelinin daha güçlü hissetmesini sağlar ve süreç karşısında çekimser kalmalarının önüne geçer.

Kentsel dönüşümün gerçekleşmesi, yıkıma dair belirsizliğin son bulması, bölgenin olumsuz koşullarının düzelebileceğine dair umudu taşıması dolayısıyla görüşmecilerin birçoğu tarafından istenir. Mahalleye adım attıkları günden bu yana yaşadıkları kaybetme korkusu, *yıkım* olacağı endişesi ve bu *yıkımı* bekleme hali, on yıllardır baş etmek durumunda kaldıkları yoğun belirsizlikler arasındadır. Belirsizlikten bir an evvel kurtulmak, yasal statüsü dolayısıyla endişeye düşmeyecekleri bir evde ikamet etmek, kentsel dönüşüme sıcak bakmalarında önemli bir etkidir: “İsterim. N’olursa olsun diyorum. Belki şey olur, tapu verirler. Daha iyi olur belki ya da çık git derler. <<Belirsizliği mi sevmiyorsun?>> H11. Belirsiz” (Buket).

Değerine göre nasılsa, versin oturduğumuza göre. Birer daire versin. Ona da borçlandırır mı denk mi gelir, nasıl geliyorsa gelsin. Yeter ki bizi bu şeyden kurtarsın. Bak şimdi dışından tırnağından artırıyorsun bir şey yaparken. Şimdi çatıyı yapacağım ama aklın kalıyor ya bir de yıkım

geldiyse. E elinde zaten yok. Onu da oraya harcadın. Versin bize de ne geliyorsa. Daire mi veriyor yoksa borçlandırıyor mu... Biz hepsine razıyız. Ama tapulu bir yerimiz olsun (Neslihan).

Mahalleli, bölgenin fiziksel ve sosyal yapısındaki sorunlardan dolayı da dönüşüme olumlu yaklaşır: “Bir gelişmiş olur. Ben yerimden memnunum ama bir doktora annemi götürsem... Şuradan çıkarsan, yürüyemese, sırtında taşımak zorundasın. O kadar zor durumdayız. Ulaşım sıfır” (Gonca). Engebeli bir bölgede bulunan mahalle, erişilebilirlik anlamında ciddi sorunlara sahiptir. Mahallenin özellikle bazı kısımlarında ikamet edenler, bedenlen sağlıklı oldukları sürece buradaki varlıklarını devam ettirebilirler. Hayatlarını daha rahat bir şekilde yaşama talepleri de dönüşüme sıcak bakmalarında etkilidir. İzmir’in pek çok bölgesinde erişilebilir hale gelen doğalgaz, Limontepeliler’in de arzu ettiği bir hizmettir. Kömür sobalarının kullanımı, zahmetli ve fiziksel güce dayalı olduğundan, birinci kuşak kadınları zorlayan işler arasında yer alır. Soba yakmak, evin daha çok temizlenmesini, düzenli olarak badana ve boya yapılmasını da gerektirir:

Şu derenin o yakasında var doğalgaz, bu yakasında yok. Niye ben niye yararlanmayayım ki? Niye ben pislikle uğraşayım? ... Neyse hakkımız versin bize de yani. Hakkıma ben razıyım yani. Böyle bir temiz bir insan gibi yaşamayı istiyorum. ... Her şeyden mahrumuz. *Atılmış bir şeyiz biz. Kenara atılmış bir yer yani.* Başka bir devlet gibi burası. ... Vergimi veriyorum ben, her şeyimi veriyorum (Neşe).

İhtiyaç duyulan ürün ve hizmetlerin ulaşılabilir bir mesafede olduğu bir muhit, doğalgazı olan “temiz” bir ev, mekân üzerinden kurulan sınıfsallığın işaretlerini taşır. Alt sınıf bir mahallede erişilemeyen bu olanakların ardını sorgulayan, kıyaslayan ve gerekçeler arayan Neşe, ödediği vergiler üzerinden yurttaşlığını kurarken, kendi üzerine düşeni yaptığını hatırlatır. Şimdi sıra devlettedir. Yurttaşlarını “temiz bir insan” olarak yaşatması beklenir. Ancak, elbette, mevcut mahalle sakinleri, olası dönüşüm bölgesinde de ikamet edebilmek şartıyla.

Kentsel dönüşüm belirsizliğin ortadan kalkacağına dair umudu barındırırken, Bakanlık ve mahalleli arasında yıllardır bir mutabakatın sağlanamaması, dönüşümü geçen zaman içerisinde belirsizliğin kendisi haline getirir: “E şimdi ne olacağını bilmiyoruz. Ondan sonra nasıl bize bir yerde nereden nasıl vereceklerini bilmiyoruz. Daha belli bir şey bizim açımızdan yok. Ama Bakanlık bunu biliyordur mutlaka. ... Bekliyoruz. Tedirginiz. Hiçbir şey de yapamıyoruz yani” diyen Bekir, sürecin ilerleme biçimi ve önemli tarihlerin tekil belirleyici konumunda olan devlet ve özel sektör müteşebbisleri karşısında sabırlı olması beklenen mahallelinin düşüncelerini özetler. Bu ilişkideki en güçsüz pozisyonda olan mahalle sakinleri, karşı tarafın hamlelerini kestirmeye çabalar. İktidar sahibinin öncelikli pozisyonunun tipik birer örneği olan bu tür süreçlerde, gücü elinde bulunduran kendi planlarının

kabulüne zorlama ya da bu planları dilediği gibi değiştirme, erteleme hakkına sahiptir (Sakızlıoğlu ve Uitemark, 2014, s. 1370-1372). Bu da mahallelinin tekinsizlik hissetmesine sebep olur.

SONUÇ YERİNE

Limontepe'ye göç ettikleri dönemde taşıdıkları kaygı ve belirsizliğin benzeriyle kentsel dönüşüm sürecinde yeniden baş etmek durumunda kalan mahalleli, yeni bir konut, muhit ve komşu tecrübesi yaşamak istemez ve uzun yıllar içinde kurdukları ilişkilerini ve yaşam alanlarını sürdürebilmenin yollarını aramaya devam eder. Mekân politikalarının geliştirilme ve uygulanmasındaki belirsizlik, kapalılık ve anlaşma zemininden yoksunluk, mevcut mahalle sakinlerinin beklenti ve taleplerine duyarsızlık, mekânın kazanacağı değişim değerini önceleyerek adım atılmasına sebep olurken, bu tür dönüşüm faaliyetleri fiziki çevreye verilen tahribat ve sakinlerin kentin yeni periferilerine yerleşmesiyle sonuçlanır. Kent yoksullarını yaklaşık yarım yüzyıldır yerleşemedikleri mekândan bir kez daha göçe zorlayan bu durum, kentlerin çepelere doğru genişlemesini de beraberinde getirir.

Türkiye'nin çeşitli kentlerinden çoğunlukla benzer gerekçelerle göç ederek gelen ve mahalle kuran göçmenler, bir süre sonra mahalle sakinine dönüşse de bir gecekondu bölgesinde yaşamının kaçınılmaz yapısı dolayısıyla mekânla ilişkilerinde göçmenliklerini saklı tutarlar. Kentleşme politikalarının muğlak yapısı, dönemin ihtiyaç ve taleplerine uygun, sürdürülebilir net adımlar atılamaması, bu göçmenliğin gündemde kalmasında belirleyicidir. Mahalleli için daha yaşanabilir alanlar yaratma kaygısı taşımayan politikalar, bir kuşağın *her an savrulacakmış gibi* yaşamasına sebep olur.

Kentleşme politikaları, hane içinde atılan adımlara siner ve mekân anlatılarında görünürlük kazanır. Anlatılar, yaşananların süzgeçten geçirildiği, toplumsal ve bireysel zaman, mekân ve kimliğin iç içe geçtiği ilişkileri irdelemeye olanak verirken, gündelik hayatla kamusal arasındaki çatışma ve örtüşmeleri araştırmaya olanak tanır (Neyzi, 2011, s. 10). Bireysel hikâyeler makro süreçler içinden geçerek belirir. Metin boyunca bahsi geçen pratikler dönemin sosyo-ekonomik ve politik düzleminden temellenirken, ilgili dönemin mekânına dair betimlemelerde merkezî ve yerel yönetimlerin aldığı kararların izlerini, bireysel hikâyeler üzerindeki dönüştürücü gücünü görmek mümkündür. Anlatılar, resmî tarihin, arşivlerin ardına yaşayanların penceresinden bakma olanağı yaratır. Kendilerinden sıklıkla sayısal veriler olarak söz edilen göçmenlerin/kent yoksullarının hikâyelerini kendi dillerinden dinlemeye imkân yaratırken, sayısal ifade düzleminin ötesine uzanan varlıklarını ortaya çıkarır. Bu yönüyle de kent çalışmaları, nüfus bilim çalışmaları, toplumsal cinsiyet çalışmaları, yoksulluk çalışmaları gibi alanlar için zengin bir metodolojik olanak sağlar.

KAYNAKÇA

- Aleksiyeviç, S. (2016). *Kadın Yok Savaşın Yüzünde* (G. Çetoa Kızılırmak, Çev.). İstanbul: Kafka Yayınevi.
- Bora, T. (2009). Fatih'in İstanbul'u: Siyasi İslamın "Altenatif Küresel Şehir" Hayalleri. Ç. Keyder (Der.). *İstanbul Küresel ile Yerel Arasında* (s. 60-77). İstanbul: Metis Yayınları.
- Davis, M. *Gecekondu Gezegeni*. (G. Koca, Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Dedeoğlu, S. (2000). Toplumsal Cinsiyet Rollerini Açısından Türkiye'de Aile ve Kadın Emeği. *Toplum ve Bilim*. 86, 139-170.
- Emerson, R. M., Fretz, R. I. ve Shaw, L. (2008). *Bütün Yönleriyle Alan Çalışması: Etnografik Alan Notları Yazımı*. (A. E. Koca, Çev.). Ankara: Birleşik Kitabevi.
- Erder, S. (2015). İstanbul Bir Kervansaray (mı?): Göç Yazıları. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Esengil, Z. ve Kahvecioğlu, H. (2016). Kırsal Göçmenin Hikâyesi Üzerinden Bir Gecekondu Mahallesinin 1980 Sonrası Dönüşümü. *Social Sciences*. 11(3), 210-225.
- Evrensel (16 Aralık 2015). *Bakanlık Kentsel Dönüşümden Mahalleliler İtirazdan Vazgeçmiyor*. Erişim adresi: <https://www.evrensel.net/haber/267707/bakanlik-kentsel-donusumden-mahalleliler-itirazdan-vazgecmiyor> Erişim tarihi: 30 Mart 2018.
- Evrensel (22 Ocak 2016). *Türkiye'nin En Büyük Kentsel Dönüşüm Projesinde Bakanlık Oyunu*. Erişim adresi: <https://www.evrensel.net/haber/270706/turkiyenin-en-buyuk-kentsel-donusum-projesinde-bakanlik-oyunu> Erişim tarihi: 30 Mart 2018.
- Evrensel (7 Nisan 2017). *Yargı Süreci Bitmeden Kentsel Dönüşüm Temeli Attılar*. Erişim adresi: <https://www.evrensel.net/haber/315034/yargi-sureci-bitmeden-kentsel-donusum-temeli-attilar> Erişim tarihi: 30 Mart 2018.
- Evrensel (3 Nisan 2017). *Karabağlar'da "Kentsel Dönüşüm Müjdesi"ne Bir Dava Daha*. Erişim adresi: <https://www.evrensel.net/haber/314552/karabaglarda-kentsel-donusum-mujdesine-bir-dava-daha> Erişim tarihi: 30 Mart 2018.
- Evrensel (1 Kasım 2017). *Karabağlar Halkının İptal Davası Reddedildi*. Erişim adresi: <https://www.evrensel.net/haber/336720/karabaglar-halkinin-iptal-davası-reddedildi> Erişim tarihi: 30 Mart 2018.
- Evrensel (30 Mart 2018). *İzmir Karabağlar Halkından Kentsel Dönüşüme İtiraz*. Erişim adresi: <https://www.evrensel.net/haber/348951/izmir-karabag-halkindan-kentsel-donusume-itiraz> Erişim tarihi: 30 Mart 2018.
- Kadıoğlu, A. (2009). Türkiye'de Vatandaşlığın Anatomisi. E. F. Keyman ve A. İçduygu (Der.). *Küreselleşme Avrupalılaştırma ve Türkiye'de Vatandaşlık* (109-133). İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Kağıtçıbaşı, Ç. (1991). Türkiye'de Aile Kültürü. ÇYDD (Yay.). *Çağdaş Kültürümüz: Olgular-Sorunlar*. Erişim adresi: <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/7111> Erişim tarihi: 2 Aralık 2017.
- Lefebvre, H. (2014). *Mekânın Üretimi*. (I. Ergüden, Çev.). İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Machin, D. (2002). *Ethnographic Research for Media Studies*. Londra: Arnold.
- Milliyet (10 Ağustos 1998). *Oylarını İstemem*. Sayfa 1.

- Mills, A. (2014). *Hafızanın Sokakları İstanbul'da Peyzaj, Hoşgörü ve Ulusal Kimlik*. (C. Soydemir, Çev.). İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- Neyzi, L. (2011). İstanbul'da Hatırlamak ve Unutmak: Birey, Bellek ve Aidiyet. 2. Baskı. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- Ocak, E. (2007). Yoksulun Evi. N. Erdoğan (Der.), *Yoksulluk Halleri Türkiye'de Kent Yoksulluğunun Toplumsal Görünümleri* (s. 97-133). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Özbay, F. (2015). *Dünden Bugüne Aile, Kent ve Nüfus*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Sakızlıoğlu, N. B. Ve Uitermark, J. (2014). The Symbolic Politics of Gentrification: The Restructuring of Stigmatized Neighborhoods in Amsterdam and Istanbul. *Environment and Planning A*, 46, 1369-1385.
- Şentürk, B. (2015). *Bu Çamuru Beraber Çığnedik: Bir Gecekondu Mahallesi Hikâyesi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Tekeli, İ. (2011). *Konut Sorununu Konut Sunum Biçimleriyle Düşünmek*. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- Vatandaş, C. (2007). Toplumsal Cinsiyet ve Cinsiyet Rollerinin Algılanışı. *Sosyoloji Konferansları Dergisi*. 35, 29-56.
- Wedel, H. (2013). *Siyaset ve Cinsiyet: İstanbul Gecekondualarında Kadınların Siyasal Katılımı*. (C. Kurultay, Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.